

Wat een vrede en in stilheid werkzame liefde komt er in het leven van een goed mens toch openbaar! Hij zoekt de toejuichingen van de massa's niet. Goed-doen is bij hem niet gebonden aan één plek, één keer, één situatie. Nee, hij vindt overal wel een mogelijkheid om goed te doen. Hoe? Door het kwade te voorkomen. Overal waar hij het kwade de kop ziet opsteken, ziet hij voor zich een taak weggelegd. Altijd is hij bezig in zijn werkplaats en hij hoeft nooit naar gereedschap te zoeken. Want waarheid, rechtvaardigheid, bewogenheid en liefde zijn het gereedschap waar hij overal goed mee doet. Ik schrik als ik het allemaal aanzie, want het houdt een aanklacht tegen ons allemaal in: wát een werk in stilte, wát een ongekende ijver.

Edward Irving

Hoofdstuk I

Een dienaar van Christus

Eerste ambtelijke ervaringen in Jedburgh en Edinburgh –
Komst naar Collace – Souvenirs van zendingsreis naar
Palestina – Kerkgeschiedenis van Collace – Vriendschap en
uitwisseling met M'Cheyne – Dood van M'Cheyne –
Opwekking 1840-1841 in Collace – Avondmaalsdiensten.

Het valt niet mee om na zestig jaar nog een overzicht geven van wat een predikant allemaal gedaan heeft. Over de dagen dat Andrew Bonar in Jedburgh hulpprediker was, zijn inmiddels twee generaties heen gegaan. Toch leeft zijn naam nog voort in en rond deze oude stad, want 'de gedachtenis van de rechtvaardige zal tot zegen zijn'.

Er zijn nog mensen die weten dat hun vader of moeder bij Bonar op catechisatie zat. Het was in Jedburgh, in 1835, dat hij zijn eerste preek hield, nadat hij de theologische opleiding in de Divinity Hall in Edinburgh had gevolgd.

In Jedburgh deed hij zijn eerste ambtelijke ervaring op. De bezoeken aan de plaatselijke gevangenis bijvoorbeeld, gaven hem een inzicht in het kwaad van het menselijk hart dat hij nooit meer vergeten is.

‘God is hier afwezig en de duivel aanwezig’, zo vatte een vrouwelijke gevangene haar ervaring samen. En de contacten met de plaatselijke predikant Purves, in wie hij een vaderlijke vriend vond, zijn van groot nut voor hem geweest. Ze hebben hem mede aangezet tot de studie van de profeten.

Ook de ambtelijke bezoeken in Jedburgh is hij nooit vergeten. Toen hij in 1878 een paar dagen in het naburige Hawick verbleef, heeft hij samen met ds. Duncan Stewart een dag lang op zijn vroegere arbeidsterrein doorgebracht. Er waren banden gevallen met mensen die onder zijn bediening tot Christus gekomen waren. Een flink deel van de middag werd besteed aan het opzoeken van deze christenen. ‘Hij herinnerde ze zich nog stuk voor stuk, zelfs hun naam en hun geestelijke ervaringen. In sommigen van hen had Christus niet zo geschitterd als je had mogen verwachten, maar hij liet ze niet links liggen. Voor elk van hen had hij een passend woord. Het werd die middag duidelijk dat hij veel meer belang stelde in het opzoeken van deze schapen dan in het mooie dagje uit naar de regio Jedburgh.’

Een van zijn herinneringen aan Jedburgh had te maken met een verstandelijk gehandicapte man bij wie hij regelmatig op bezoek kwam. Deze arme man had Christus gevonden en vond vreugde in de gedachte aan Zijn wederkomst. Op een keer was hij naar Edinburgh geweest. Bij zijn terugkomst klaagde hij over de dominees die hij daar gehoord had, want: ‘ze vliegen met één vleugel!’ Hij bedoelde dat ze wel over Christus’ eerste komst naar deze aarde preekten, maar niet over Zijn wederkomst.

Tijdens zijn werk als stadsevangelist van de St. George’s in Edinburgh, waar Bonar eind 1836 heen vertrok, werd zijn belangstelling voor Joden gewekt, van wie hij er verschillenden onder zijn gehoor had of ontmoette. En nauwelijks was hij een beetje thuisgeraakt in zijn eerste gemeente Collace, of hij werd in 1839 door de generale synode van de Church of Scotland samen met drie anderen afgevaardigd om een studiereis naar het land Israël te maken. De ervaringen van die reis zouden heel zijn toekomstige ambtelijke loopbaan doortrekken. Een steen van de berg Sinaï, een olijfblad uit Gethsémané, een schelp van de oevers van het Meer van Galilea, een stuk sittimhout uit de woestijn – als hij preekte over een tekst waarin die souvenirs genoemd werden, kwamen plaatsen en gebeurtenissen

uit de Bijbel tot leven. En hij roemde dan de liefde en trouw van ‘deze Jezus’, Wiens voeten eens opnieuw op de Olijfberg zouden staan.

Heel mooi was wat hem overkwam – hij heeft het vaak verteld – in Kelso, toen hij op bezoek was bij zijn broer Horatius. Tijdens een toespraak daar liet hij een paar gerstekorrels zien die hij had geplukt op de berg Sion, en zei toen: ‘Als God Zijn bedreigingen zo zeker uitvoert (Micha 3:12), zal Hij dan ook Zijn beloften niet vervullen?’ De volgende dag liet een oude vrouw vragen of hij haar wilde komen bezoeken. Zodra hij het huis binnenkwam, stak ze haar handen omhoog en riep uit: ‘O, die gerstekorrels, die gerstekorrels!’ Toen hij de vorige avond had gesproken over een God Die Zijn dreigement over Sion had uitgevoerd, was het opeens door haar heen gegaan: Zou Hij dan geen woord houden als het gaat om de redding van een ziel? En al haar twijfels waren verdwenen.

Het dorp Collace in het graafschap Perthshire, waar Bonar in 1838 tot predikant werd bevestigd, ligt aan de voet van de heuvel Dunsinnane. Op die heuvel stond ooit het kasteel van Macbeth, bekend uit de werken van Shakespeare; je hebt er een weids uitzicht over een aantal graafschappen van Schotland. Voor een jonge predikant met brede historische belangstelling was het dus een uitgelezen plek. Op de heuvel Bandirran, dicht bij Dunsinnane, staan nog overblijfselen van een kring stenen van de Keltische druïden. Een boerderij daar dichtbij draagt de naam Balmacolm en het is ook niet ver van het gehucht Cairnbeddie, ‘de steenhoop van Macbeth’. Vanaf een groene heuvel in de landerijen van Lawton zou Macbeth rechtgesproken hebben. Boven de toegang tot de grafkelder van de Dunsinnanes op het kerkhof van Collace bevindt zich een kleine Saksische boog, die volgens de traditie afkomstig is uit het dorpje Thorngreen; daar stond ooit een huis dat was opgesierd met stenen van het kasteel van Macbeth. (Thorngreen, Sachar en Kinrossie waren dorpjes die ressorteerden onder de gemeente Collace. Al deze details komen uit een notitieboekje waarin dr. Bonar wetenswaardigheden over Collace opschreef.) De eerste protestantse predikant van Collace was James Anderson, die daar in de zestiende eeuw bevestigd werd. Hij schreef het gedicht ‘De Winternacht’, waarin hij zijn gemeente waarschuwt voor het pausdom. Hij droeg het op aan de landheer John Erskine van Dun.

Toen Andrew Bonar naar Collace kwam, werd hij de collega van een oude predikant die daar al bijna vijftig jaar stond. Toch was er maar van één vrouw bekend dat zij ooit zegen onder zijn prediking ervaren had. De oude man was erg bang dat er nu een predikant zou komen die de ‘nieuwe leer’ bracht. Bonar was voor deze predikantsplaats voorgedragen door bemiddeling van de heer Nairne uit Dunsinnane; deze man is altijd een goede vriend van hem gebleven en heeft veel betekend voor al het werk dat namens de Free Church in die regio gedaan werd. De heer Nairne had aanvankelijk M’Cheyne gevraagd of hij Dundee wilde verwisselen voor Collace. Die had gezegd: ‘Nee, maar ik weet een veel beter iemand’, en noemde toen de naam van zijn vriend Andrew Bonar. Toen M’Cheyne hoorde dat Bonar voor Collace was voorgedragen, schreef hij hem:

Dundee, 17 juli 1838

Mijn beste Andrew,

Ik heb al enkele keren op het punt gestaan je te schrijven om je geluk te wensen met je voordracht aan de gemeente van Collace. Moge het inderdaad een gift zijn uit de hand van Hem Die in alles goed deed en dat ook altijd zal blijven doen. Er zijn veel goede voortekenen met betrekking tot dit beroep, zodat je je wel duidelijk door God geroepen zult voelen. ‘Eer dat Ik u in moeders buik formeerde, heb Ik u gekend, en eer dat gij uit de baarmoeder voortkwaamt, heb Ik u geheiligd; Ik heb u de volken ten profeet gesteld’ – ‘Paulus, een apostel (geroepen niet van mensen, noch door een mens ...)’ – ‘Ik zal *voorzecker* met u zijn, en dit zal u een teken zijn, dat Ik u gezonden heb ...’

Dat zijn allemaal heerlijke woorden. Want net zoals er geen beklagenswaardiger situatie is dan te lopen zonder gezonden te zijn, uit eigen beweging en in eigen kracht, zo ook is er geen grotere vreugde dan door God geroepen te zijn, zoals Aäron, om niet alleen ‘genade’, maar ook het ‘apostelschap’ te ontvangen. Nu dan, beste Andrew, wij zijn gezanten van Christus, alsof God de mensen door ons bad. En wij, als Gods medearbeiders, moeten de mensen smeken de genade van God niet tevergeefs te ontvangen. Moge God je getrouw achten, Die je in de bediening gesteld heeft en mogen je armen worden gesterkt door de handen van de Machtige Jakobs.

Een tijdlang verging het je als Mozes. Het ‘was in je hart’ dienaar van Gods Woord te worden, om Israël uit Egypte te verlossen. Je ging ervan uit dat je broeders zouden begrijpen dat God door jouw hand zielen in vrijheid zou zetten. Maar ze begrepen het niet, en daarom vluchtte je naar het land Midian en noemde je jezelf ‘Gersom’, want je zei: ‘Ik ben een vreemdeling hier.’ Maar toen de gezette tijd aangebroken was, ontmoette de Engel des Heeren je in de woestijn, vanuit het braambos dat wel brandde, maar niet verteerde – ‘Zo kom *nu*, en Ik zal u naar Egypte zenden.’

Beste Andrew, vergeef het dat je jongere broer je nu aanspreekt alsof hij ouder was – want ik ben jonger: iemand die altijd aan je voeten hoort te zitten en in jouw spoor moet gaan, jou hoort te volgen in alles waarin jij Christus volgt. God heeft ook je vrienden zwaar bezocht, om je eraan te herinneren dat vriendschapsbanden soms verbroken worden, en dat je hetzelfde geloof dient te hebben als Abraham, Izak en Jakob, die allemaal in tenten hebben gewoond in het beloofde land, waarmee ze er duidelijk blijk van gaven dat zij een ander vaderland zochten ...

Ik hoor over je preken en zelfs die samenvattingen vormen voor mij een aangename echo ... Gemeenteleden van mij voelen zich sterk aan je verbonden ... Ik zou graag weer eens van hart tot hart met je praten. Van de heer Nairne begreep ik dat er bij al Gods kinderen in jouw regio blijdschap is over je komst. Ik verlang ernaar dat er ook voor mij een deur geopend wordt om weer eens te preken in deze landelijke dorpen. Ik hoop dat je uit de mond van de Heere ook die woorden zult horen: ‘Wees niet bevreesd, want Ik ben met u – want Ik heb veel volk in deze gemeente.’ Vaarwel! Hij geve je volkomen vrede. Vrede zij over Israël.

Je toegenegen

Robert Murray M’Cheyne

Het is interessant om te lezen dat M’Cheyne hem in datzelfde jaar vriendschappelijke aanwijzingen gaf voor de verbetering van zijn preekstijl: ‘Beste Andrew, doe je best om heel duidelijk te zeggen wat je bedoelt. Soms kom je onduidelijk over. Vorm je zinnen heel nauwkeurig ... Het valt me op dat je soms een zin begint zonder je te realiseren wat je er nog meer in zult stoppen of hoe je hem zult afsluiten.’

Over de allereerste preek die hij gehouden had, zei Bonar eens: ‘Als ik mijn aantekeningen overlees, zie ik dat ik een grote fout gemaakt heb. Ik had geen ‘punten’. Als je jong bent, denk je dat dit de juiste manier van preken is: je gaat op een logische manier van het ene onderwerp naar het andere. Maar de hoorders hebben een kapstok nodig waar ze de waarheid aan kunnen ophangen.’

De mensen waren niet erg onder de indruk van die eerste preek en de weegschaal sloeg door ten gunste van de oude plaatselijke predikant. Jaren later zei een man in alle oprechtheid tegen Bonar: ‘Het is maar goed, dominee, dat we in het begin niet zo veel in u zagen. Want anders zouden we u nú niet meer hebben.’

De regio die mijn vader als arbeidsterrein kreeg, is er een van opvallend natuurschoon. Het dorp Collace ligt half verborgen tussen bomen en hagen in het mooie, vlakke land van de regio Strathmore. In het noorden verleent de lange, donkere lijn van de Grampianheuvels een verre grandeur aan dit bekoorlijke laagland. Dicht bij de verspreid liggende huisjes steekt de vierkante toren van de dorpskerk boven de bomen uit.

Dunsinnane House was het eerste huis waar Bonar in Collace in kwam te wonen. Later verwisselde hij het voor The Kirkton, een oud, met klimop begroeid huis aan de weg, dicht bij de kerk. Tussen de tuin en het kerkhof stond alleen maar een muur. Toen ze er pas woonden, kwam de huisknecht een keer ontsteld de kamer binnengerend met de mededeling: ‘Dominee, ze zijn een kind aan het begraven bij uw achterdeur!’

Zijn zus Christian trok bij hem in dit huis en ook zijn moeder en de rest van de familie kwamen vaak op bezoek.

The Kirkton valt niet los te denken van de bezoeken van Robert M’Cheyne, die vaak uit Dundee overkwam om in Collace te preken. Op een winterse dag stapte hij binnen en zei: ‘Ik heb het hele eind door ongerepte witte sneeuw gereden. Al die tijd moest ik denken aan de tekst: “Was mij, en ik zal witter zijn dan sneeuw.”’

De mensen in Collace zullen één uitdrukking van M’Cheyne nooit vergeten: ‘Bethanië stond in de Schrift niet zozeer bekend als Bethanië, maar als “het vlek van Maria en haar zuster Martha”. Ik ben benieuwd met welke naam Collace in de hemel bekend zal staan. Daar zal het niet heten: Collace, maar: “het dorp van X”, misschien wel een bedlegerig kind van God ergens in de heuvels.’

Toen ze het verslag over hun zendingsreis naar Israël aan het uitwerken waren, ruilden M'Cheyne en Bonar een paar weken met elkaar ... Ze hoopten dat ze dan minder gestoord zouden worden. Iemand vroeg toen aan de oude plaatselijke predikant of hij kon opschieten met 'die wilde uit Dundee'. De predikant antwoordde: 'Bonar is behoorlijk vreemd, maar deze man is tien keer zo erg!'

Over een zondag in die periode schreef M'Cheyne: 'In de ochtenddienst preekte ik over "Jezus had Martha lief". De oude plaatselijke predikant klaagde over *nieuwigbeden, en het Woord van God bedrieglijk prediken*, maar dat deed mij niets. 's Avonds preekte ik in een bijna volle kerk over: "Geef ons van uw olie".'

Nog jaren daarna vertelde de oude knecht van Bonar vaak over het laatste bezoek van M'Cheyne aan Collace. Hij preekte in de kerk en 'de mensen stonden tot aan het hek; de ramen waren naar beneden geschoven, zodat ze buiten de preek ook konden volgen. Eerst sprak de predikant Cormick (van Kirriemuir) en daarna M'Cheyne over "opdat ik niet ... zelf verwerpelijk worde."

Ik moest weg, kort nadat hij begonnen was. Vanuit huis kon ik zien dat de lichten in de kerk aangestoken werden. Ik wilde heel graag horen wat er verder gezegd was, maar wat duurde het lang voordat de kerk uitging en de anderen thuiskwamen! De dienst duurde die avond tot elf uur. De mensen konden niet stoppen met luisteren en M'Cheyne kon niet stoppen met preken.

Ik weet ook nog dat M'Cheyne niet aan eten toe kwam omdat er steeds mensen binnenkwamen die wilden weten of hun bekeering oprecht was. O, als je 's morgens M'Cheyne hoorde bidden! Het was alsof hij niet kon ophouden, zo veel had hij te vragen. Je zou denken dat zelfs de muren gingen spreken. Op zondag stond hij 's morgens altijd om zes uur op en ging hij 's avonds pas om twaalf uur naar bed, want, zei hij, ik wil graag de hele dag aan God wijden.'

Een dienstmeisje in het huis waar hij verbleef, zei over hem dat hij wel leek te willen '*sterven* om mensen tot bekeering te brengen'. Een predikant uit het noorden was zo onder de indruk van zijn leven in dagelijkse heiligmaking, dat hij zei: 'Ik heb nooit iemand ontmoet die zo op Jezus leek.' En toen verdween hij snikkend in zijn kamer. Dr. R.S. Candlish zei over hem tegen dr. A. Moody Stuart: 'Het leven van M'Cheyne gaat mijn bevassing te boven. Het lijkt wel of de genade in zijn wezen zit.'

Enkele brieven die M'Cheyne aan mijn vader schreef, zowel voor als na zijn bevestiging in Collace, zijn ook zeer de moeite waard om te lezen. Allereerst deze:

Dundee, 13 september 1836

Mijn beste Andrew,

Zojuist ontving ik je brief en ik was er erg blij mee. Te midden van al mijn werk en beproevingen heb ik er al zo vaak naar verlangd je weer eens te ontmoeten. Om eerlijk te zijn, ik zie uit naar een bemoedigend woord van jou. Ik hoop echt dat God je niet alleen beveiligt op je reis, maar dat hij ook je hart vervult met Zichzelf. Dan zal ik, die thuis moet blijven, delen in de buit ... Wat is het toch steeds nodig om nederig gehouden te worden bij het werk in Gods Koninkrijk! Vaak krijg ik zicht op de hopeloze verdorvenheid van mijn hart, en ik geloof dat dit allemaal bedoeld is om mij laag bij de grond te houden.

Beste Andrew, maak er alsjeblieft werk van, van dat bezoek. Het zal me verkwikken ... Op donderdagavond hebben wij onze gebeds-samenkomst, en daar moet je natuurlijk bij zijn. Ik en mijn mensen zullen blij zijn met een bemoedigend woord uit jouw mond. Donderdag overdag zal ik je mijn gemeente laten zien. Vrijdag laat ik je een preek voor mij schrijven, die ik zaterdag doorneem en zondag houd. En jij krijgt er een van mij. Ik hoop dat je hiermee instemt, en dat je zondagavond zelf voor ons preekt.

Ik stop nu met schrijven, want het is al laat. Alleen al de gedachte aan je komst montert mij op ... Mijn beste wensen! 'Ik heb veel aan je te schrijven, doch ik heb niet gewild door papier en inkt; maar ik hoop je spoedig te zien en mond tot mond met je te spreken. De vrede zij met je.

Je beste vriend,
Robert Murray M'Cheyne

P.S. Ik sluit een kaartje in, zodat je het huis kunt vinden waar ik woon. Vanaf de kerk is het vijf minuten lopen in westelijke richting; het is de meest westelijke straat van Dundee en ze loopt naar beneden in de richting van de zee.

Een andere brief schreef M'Cheyne toen zijn vriend Andrew Bonar nog als evangelist in Edinburgh werkte, zonder enig zicht op een eigen standplaats:

Dundee, 19 januari 1838

Mijn beste Andrew,

Helaas is het nu vrijdagavond, zodat ik niet veel tijd heb om je te schrijven. Toch een paar woorden, waarmee ik je mijn beste wensen voor het zojuist begonnen jaar overbreng. Hopelijk denk je dan ook nog eens aan je zwakke broeder in het noorden, die altijd graag een bemoedigend woord van je ontvangt – en die het vooral nodig heeft dat je hem meedraagt op je schouders en op je borst als je in het binnenste heiligdom verkeert.

Ik zend je hierbij je preek over 'O HEERE, mijn hart is niet verheven' terug. Ik had niet de bedoeling hem ongevraagd mee te nemen toen je hem aan mij liet lezen. Hopelijk heb je hem in de tussentijd niet nodig gehad. Voor mijzelf waren het heerlijke woorden en ik heb er vaak aan moeten terugdenken. Mijn ziel lijkt helemaal niet op die van een gespeend kind. Af en toe krimp ik ineen, wanneer ik beseft dat er beproevingen nodig zullen zijn om mijn ziel te spenen ... Je hebt misschien gehoord dat mijn ambtsbroeder Reid in Chapelshade moet blijven.

Beste Andrew, je bent in Gods hand. Als een strijder begint met vechten, schiet hij nooit gelijk zijn beste pijl op de vijand af. Hij begint de confrontatie met een paar kleine pijltjes. De krachtigste pijl bewaart hij voor het heetst van de strijd. Jouw dag komt nog wel. Maar indien je van dit strijdtoneel wordt opgenomen naar de gewesten van vrede en overwinning, zullen wij beiden de soevereine Vader van onze Heere Jezus aanbidden. Hij heeft sommige van Zijn kinderen zo lief, dat Hij wil dat zij Hem dienen met hun loflied in plaats van in de strijd.

Ik zend hierbij ook je traktaat over de Joden terug; ik heb er veel mee gedaan. Gisteravond heb ik de hoofdpunten aan de orde gesteld op onze gebedssamenkomst en zo grote belangstelling kunnen wekken voor hen die Gods ziel liefheeft. Ik ben het helemaal met je eens dat onze zending sijver allereerst op de Joden gericht moet zijn. Ik hoop hen ook steeds meer in mijn gedachten en gebeden te gedenken.

Schrijf me wanneer je denkt te komen, zodat we weer eens van hart tot hart met elkaar kunnen spreken en jij in mijn gemeente kunt voorgaan.

Jouw mening over tal van Bijbelverzen is altijd welkom. Ik voel me altijd erg onwetend en dorst naar kennis van het Woord – maar al-lermeest naar Jezus Zelf, het ware Woord. Hij blijve in jou, en jij in Hem.

Je toegenegen
R.M. M'Cheyne

Weer een heel andere kant van M'Cheyne leren we kennen uit een brief die hij aan zijn arts schreef. Die had hem geen rekening voor zijn diensten willen sturen. M'Cheyne deed hem toen toch zijn honorarium toekomen, samen met een bedankje ... op rijm.

De vroege dood van M'Cheyne werd beschouwd als een onherstelbaar verlies voor Gods Kerk. Toch is de publicatie van zijn memoires wellicht meer mensen tot zegen geworden dan een langer leven had kunnen bewerkstelligen. In al de jaren na het overlijden van M'Cheyne bleek overduidelijk hoe innig mijn vader aan hem verbonden was geweest. De 25e maart werd altijd in herinnering gehouden als de dag waarop Robert M'Cheyne thuisgehaald werd.

In 1873 schreef mijn vader, na een bezoek aan M'Cheynes kerk in Dundee, de St. Peter: 'De lucht rond het graf van M'Cheyne lijkt nog altijd bezwangerd door een zoete geur van herinneringen!'

Wanneer hij in 1881 in Amerika verblijft, gaan zijn gedachten terug als hij plaatsen bezoekt waarover hij en M'Cheyne vroeger samen vaak gesproken hadden. Hij schrijft in zijn dagboek:

Zaterdag 20 augustus 1881 – Wat zou M'Cheyne diep onder de indruk geweest zijn als hij vandaag bij ons was geweest. Hij had het zo vaak over deze plaats. Het was voor mij werkelijk een vreemde en wonderlijke ervaring deze morgen op weg te zijn naar Northampton, waar in vroeger dagen zo veel voor God gedaan is. Het was een prachtige dag, alles baadde in het zonlicht ... We kwamen bij de oude straat waaraan ooit het huis van Jonathan Edwards stond. De twee grote iepen voor het huis zijn op zichzelf al bijzonder. Daar zaten deze man Gods en zijn vrouw vaak. Die plaats werd tot een

Mamre, waar God hun naderbij kwam. En in die dagen stonden er overal nog dennen, waartussen Jonathan Edwards vaak wandelde en bad.

Vaders gedachten bleven teruggaan naar zijn vriend, want een dag later schreef hij:

De gedachte dat God mij verwaardigd heeft de memoires van R.M. M'Cheyne te schrijven, waarvoor nog steeds predikanten mij hun erkentelijkheid bewijzen, vervulde me vanmiddag met schrik, ontsteltenis en schaamte. Waarom werd mij dat werk opgedragen? Wat ben ik God daarvoor weinig dankbaar geweest. O, wanneer zal ik gezalfd worden met diezelfde mate van Zijn Geest, en zal ik diezelfde innige gemeenschap met God kennen die mijn vriend zo vaak beoefende?

Met de geschiedenis van de memoires van M'Cheyne zou op zich al een boek te vullen zijn. De opvallende zegen die op dat werk gerust heeft overal waar het verscheen, schreef mijn vader altijd toe aan de gebeden waarmee het werd samengesteld. En hij is altijd blijven bidden voor zegen op dat werk.

Toen de leden van de afvaardiging naar de Joden in 1839 terugkeerden, was er in hun eigen land een opwekking gaande. Ook Collace deelde in die zegen en het hart van mijn vader sprong op van vreugde toen hij merkte dat er overal in zijn gemeente mensen waren van wie de ziel naar Christus uitging. Dit genadewerk was grondig en echt. Er was een diepe overtuiging van zonde, maar als gevolg daarvan ook een helder zicht op de weg der zaligheid. Er vonden onder jongeren en ouderen veel opvallende bekeringen plaats.

Een man die bekendstond als een dronkaard, werd tot kennis van de Zaligmaker gebracht en werd later ouderling in de kerk. Uit heel zijn leven is gebleken dat hij het eigendom van Christus geworden was. Op zijn sterfbed zei hij: 'Ik ga nu heen om mij te verheugen in de God van de Bijbel. Ik weet dat mijn Verlosser leeft.' Een andere man beschreef zijn bekering als volgt: 'Dominee, ben ik geen dwaas geweest? Het ging uiteindelijk zo eenvoudig. Net alsof ik mij even moest bukken om een kluit aarde op te pakken.'

Een houtzager die hard aan het werk was toen het licht bij hem doorbrak, was zo vol van hemelse vreugde, dat hij het niet voor zich kon

houden en zijn collega's aan ging spreken. Hij bad: 'Heere, houd toch wat van dat licht in, want dit arme vat kan het niet allemaal bevatten.' Een vrouw die met grote vrees bezet was, zag in haar droom een brede rivier stromen tussen haar en Christus. Ze kon haar ogen niet afhouden van Hem Die aan de overkant van het water stond. En terwijl ze het oog op Hem gericht hield, stond ze plotseling naast Hem! Toen ze wakker werd, begreep ze wat die droom te betekenen had.

Een man in het dorp Sachar had zulke zware overtuigingen, dat hij enkele dagen met de gedachte speelde een einde aan zijn leven te maken. Na zijn bekering werd hij een sierlijk lid van de gemeente. Op de gebedssamenkomsten bad hij vaak: 'Schud ze toch wakker, Heere, schud ze toch wakker!'

Heel ontmoedigend was echter wat er gebeurde met een man die onder de prediking van William Burns in Dundee diep geraakt werd en dagenlang in grote benauwdheid verkeerde. Na enige tijd echter week zijn bekommernis. Voor de rest van zijn leven en ook bij zijn sterven bleef hij onverschillig.

Toen ik 's zondags een keer uit de kerk kwam, raakte ik aan de praat met een oude vrouw die liep te huilen en helemaal van streek was. Ze zei: 'Veel preken hebben me geraakt, maar nooit een zoals déze.' Ook zij vond 'vreugde in het geloven'. Samen met anderen begon ze met gebedssamenkomsten in het dorp Sachar, waar ze woonde.

Ook mooi is het verhaal van een groepje meisjes dat op een fabriek werkte. Elke zondag kwamen ze vanuit Stanley lopen om de diensten in Collace bij te wonen; een tocht van meer dan elf kilometer. Ze moesten dan altijd de rivier de Tay oversteken. Toen het een keer 's avonds erg laat geworden was, weigerde de veerman hen over te zetten. Welgemoed bleven ze toen in het struikgewas slapen tot de volgende ochtend.

De dorst naar het Woord van God was erg groot. Niet alleen hadden de mensen er lange afstanden lopen voor over, het leek ook alsof er nooit iemand vermoeid raakte van het luisteren. Op een avond waren mijn vaders collega's Milne uit Perth en Manson uit het naburige dorp Abernyte naar een samenkomst in Collace gekomen. Zij zouden de gemeente allebei kort toespreken. Milne was het eerst aan de beurt. Hij raakte echter zo in vuur tijdens zijn toespraak over 'een fontein van water, springende tot in het eeuwige leven', dat hij twee uur bleef spreken. De mensen bleven rustig luisteren. Zonder enig

besef van de tijd die hij aan het woord geweest was, zei hij ten slotte tegen zijn collega Manson: ‘Broeder, nu is het uw beurt om een paar woorden te spreken.’

Toen Andrew Bonar naar Collace kwam, waren er in die plaats misschien niet meer dan een handvol levende christenen. Maar na de opwekking maakte de gemeente een totaal andere indruk, zelfs uiterlijk. Op zondag zag je nauwelijks meer iemand doelloos buiten lopen. In bijna alle gezinnen werd ’s morgens en ’s avonds huisgodsdienst gehouden. Overal viel ‘de dauw des hemels’, maar de predikant verlangde naar nog meer zegen. ‘Werd er in Collace maar net zo veel gebeden als in Kilsyth! Zag ik maar een kerk vol mensen die weenden over hun zonden, en moesten er maar steeds psalmen gezongen worden om het snikken van de mensen die last van hun zonden kregen te overstemmen!’

‘Het is werkelijk bemoedigend’, schreef hij aan zijn broer Horatius, ‘als je hoort dat er mensen tot overtuiging van hun zonden komen. Maar tegelijkertijd ook beangstigend dat het er maar zo weinig zijn. Beangstigend voor ons als predikers, terwijl er beloften van zegen aan de prediking verbonden zijn. Vaak denk ik echt dat het komt door mijn eigen biddeloosheid dat er maar zo weinig van mijn hoorders wakker geschud worden. Die gedachte doet me pijn en ik word erdoor aangezet om met des te meer ijver te bidden. Er hebben zich enkele moedgevende bekeringen voorgedaan. Maar wanneer zal de hemel zwart worden van wolken en wind, en de regen net zo overvloedig neerdalen als op de Karmel?’

‘Ik verheug me samen met u’, schreef hij aan zijn ambtsbroeder Mason toen hij hoorde over een opwekking in diens gemeente. ‘Bij wijze van zelfonderzoek vraag ik me nu af: Kan ik net zo blij zijn over dit bericht als wanneer deze wonderen in mijn eigen gemeente hadden plaatsgevonden?’

Een andere brief aan Mason, een verzoek om te komen preken, sluit hij af met de opmerking: ‘O, ik wenste wel dat u de bazuin zou meebrengen waardoor doden tot leven gewekt worden.’

Dr. Bonar zat altijd nog vol verhalen over de predikanten en de prediking van die periode van opwekking. Hij vertelde vaak een anekdote over de predikant William Burns om duidelijk te maken hoe God dat wat wij een verkeerde opwelling van zijn kinderen noemen ten goede kan keren.

Op een dag ging hij naar Perth om in de St. Leonard Burns te horen preken. Toen Bonar bij de pastorie aankwam, riep Burns: 'Dit moet Gods voorzienigheid zijn! Ik voelde een sterke drang om vanavond in Dundee te preken. Nu kunnen u en collega Milne de dienst hier waarnemen.' De beide predikanten protesteerden: 'Er is aangekondigd dat ú vanavond hier zou voorgaan.'

'O, jullie samen kunnen dat ook best', antwoordde Burns. Hij liep de kamer uit, kwam terug met zijn reistas en nam afscheid van de twee collega's. Er zat niets anders op dan dat zij zich naar de kerk begaven en de dienst leidden. Bonar sprak eerst, daarna Milne. Een paar dagen later, toen Milne naar Bridge of Earn reed, kwam er een vrouw haar huis uit gelopen en hield hem aan. 'Dominee, die dienst van maandagavond zal ik nooit vergeten', zei ze. 'Ik werd wakker geschud door de eerste toespraak en tot Christus geleid door de tweede!' Op een avond preekte Bonar in Sachar. Het gebed dat hij toen deed, maakte een grote indruk op de hoorders. Hij bad voor de jonge predikant dat de Heere hem een scherpe sikkels in de hand zou drukken, om daarmee veel zielen voor Christus te oogsten. En voor de oude predikant bad hij: 'Heere, zeg de deze oude man, die hier al zo lang staat. Mag "zijn vlees wederkomen als dat van een kleine jongen".'

Toen dr. Hamilton predikant was in het naburige dorp Abernyte, was er een man in zijn gemeente die altijd naar Collace liep om daar te kerken. Tegenover zijn eigen predikant verontschuldigde hij zich: 'Het is omdat ds. Bonar niet zo geleerd is als u!'

Een vrouw die in Abernyte kerkte in de tijd dat de predikant Manson daar stond, zei op een avond tegen een vriendin, toen ze samen uit de kerk naar haar huis onder aan de heuvel Dunsinnane wandelden: 'Had ik ook maar zo'n geheugen als ds. Manson.' 'Ach lieve', was het antwoord van haar vriendin, 'als jij moest preken zou je net zo'n geheugen hebben als hij; maar je bent geen predikant, en daarom hoef je het ook niet te hebben!'

Diezelfde vrouw kwam op latere leeftijd in Perth wonen. Als hij daar moest zijn voor ambtelijk overleg, ging dr. Bonar haar altijd opzoeken. Bij het laatste bezoek dat hij haar bracht, herkende ze hem echter niet. Ze keek zelfs niet op toen ze tegen haar zeiden dat er bezoek was. Toen Bonar toch maar begon te spreken, en ze zijn stem hoorde, veerde ze op en riep: 'Het is mijn eigen oude dominee!' en vloog hem om de hals.

Na de Disruption (afscheiding) van 1843, die tot het ontstaan van de Free Church of Scotland leidde en waarin dr. Bonar meeding, kwam de gemeente van de Free Church aanvankelijk samen in een tent in Kinrossie. Daar zijn veel opmerkelijke dingen gebeurd. Van heinde en ver kwamen de mensen om de avondmaalsdiensten mee te kunnen maken. Nog lang daarna dacht Bonar met grote ontroering terug aan die tijd.

Op de ochtend van een zomerse avondmaalsdienst in Finnieston, die op dezelfde zondag werd gehouden als die in Collace, kwam zijn vroegere gemeente hem vaak voor de geest.

‘Dat waren rijk gezegende tijden’, schrijft hij in juni 1843, ‘met altijd een heel grote toeloop. Van de gemeente van de St. Peter’s in Dundee kwamen er wel zo’n zestig. Dat er ook jonge avondmaalsgangers waren, heeft mij erg goed gedaan. Van hen zijn er zes van wie ik geloof dat zij inderdaad een nieuw schepsel in Christus Jezus zijn.’

Iemand die hem in die periode vaak hoorde preken, was J.H. Dickson, die later ouderling bij hem werd in de gemeente van Finnieston. Dickson schrijft over de avondmaalsdiensten: ‘Mijn herinneringen aan dr. Bonars bediening in Collace hebben vooral te maken met de avondmaalstijden. “Gezelschappen” waren er toen niet, maar na de grote opwekking van 1840-1841 kwamen er wel altijd grote groepen mensen uit naburige plaatsen. Werd het Evangelie daar dan niet gepreekt? Jawel, maar het nieuwe leven dat voortvloeide uit de opwekking verwekte bij de christenen een verlangen naar de gemeenschap tijdens de avondmaalstijden in Perth, Blairgowrie en Collace. Het waren inderdaad rijk gezegende tijden, waarvoor al weken van tevoren indringend gebeden werd.

De avondmaalsbediening die mij nog het helderst voor de geest staat, is die in juni na de Disruption. De gemeente kwam samen in een grote tent. Het was een heldere, zonnige dag. Dr. Bonar sloot de bediening met een toespraak over Hooglied 4:6, “Totdat de dag aankomt en de schaduwen vlieden ...”. M’Cheyne staat nu op de “mirreberg”, totdat de dag aanbreekt, zei hij. En terwijl hij op het brood en de wijn voor hem wees als schaduwen die zouden wegvlieden, viel er een diepe stilte over de gemeente. Men hoorde slechts het snikken van de mensen uit Dundee toen de naam van hun geliefde overleden predikant M’Cheyne genoemd werd. Ook Bonar zelf was erg aangedaan.’ Over andere avondmaalszondagen schrijft Bonar:

‘Het was een goede dag gisteren, broeder, vooral ’s avonds. Collega Cormick was heel vurig en ernstig, en tijdens de avondmaalsbediening zelf voelde ik de eenheid met Jezus ... Als de wind van de Libanon waait, wat krijgen we dan een zicht op de eeuwigheid; en wat een Heere blijkt dan de Heere der heerlijkheid te zijn!’

‘Gisteren voelde ik iets van de “genade overvloeiende”, van de zegen der verzekering, die nochtans uitdrijft tot het heilig, heilig, heilig. De dag leek erg kort – “de zon haastte om onder te gaan”. We zullen een *lange* eeuwigheid nodig hebben, want anders zal de hemel geen hemel zijn; dan zou het allemaal veel te gauw voorbij zijn.’

‘Ik reed naar Blairgowrie voor de bediening van het Avondmaal des Heeren. Ik besepte dat in het sacrament Gods gave aan zondaars en de gezindheid van Gods hart jegens zondaars zo volledig en uniek uitgebeeld wordt, dat de tafel des Heeren terecht een *beeld van het Evangelie* genoemd wordt.’

Na een avondmaalstijd zei een oude vrouw, die nog maar onlangs tot bekering gekomen was: ‘Veel heb ik niet te zeggen. Maar mijn hart is net een gloeiende kool.’